

Лук'янчиков Є.Д. Невідкладні слідчі (розшукові) дії у КПК України / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є Лук'янчиков // Досудове розслідування в Україні: сучасний стан та шляхи підвищення ефективності : матер. наук.-практ. конферен. (м. Миколаїв, 29 травн. 2015 р.). – Миколаїв : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2015. - С. 95-99/

Процесуальним засобом пізнавальної діяльності у досудовому провадженні є слідчі (розшукові) дії, які можуть бути гласного або негласного характеру. Тривалий час в науковій літературі точилися дискусії щодо визначення даної наукової категорії. Одні науковці ототожнюють поняття процесуальні і слідчі дії, інші ведуть мову про них в широкому та вузькому розумінні, дорівнюючи в першому до процесуальних дій.

Певним кроком у вирішенні даного питання є визначення слідчих (розшукових) дій у чинному КПК України. Під ними розуміють дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ст. 223 КПК). У даному визначенні акцентується, що ці дії мають пошуково-пізнавальний характер і спрямовані на збирання або перевірку вже зібраних доказів (фактичних даних) про злочин.

Більш повне визначення слідчих (розшукових) дій сформульоване науковцями. Вони акцентують увагу на їхньому внутрішньому змісті (сукупність операцій і прийомів), забезпеченні їх здійснення державним примусом і цільовому призначенні (для виявлення, фіксації та перевірки фактичних даних, які мають значення у кримінальному провадженні). Незважаючи на більший обсяг, такі поняття дозволяють розкрити внутрішній зміст слідчих дій, їх інформаційно-пошуковий характер, забезпеченість здійснення заходами процесуального примусу. Позитивним можна вважати і те, що в таких визначеннях мова йде про виявлення, фіксацію та перевірку не доказів, як вважають деякі автори, а фактичних даних, інформації, відомостей, які за відповідних умов можуть стати основою для формування судових доказів. Основу слідчих (розшукових) дій складають окремі методи пізнання –

візуальне спостереження, опитування, сприйняття, пошук, порівняння, відтворення, дослідження, які супроводжуються закріпленням (фіксацією та засвідченням) одержаної інформації чи висновків дослідження спеціалістами у відповідних процесуальних документах [1, с. 150].

Формулюючи поняття слідчих дій, А. Я. Дубинський наголошує на тому, що вони здійснюються у відповідності з визначеними процедурними вимогами [2, с. 46], чим підкреслюється їх правовий характер. Але цим акцентується увага лише на один бік слідчих (розшукових) дій, їх суворо регламентація у законі. Не зменшуючи значимості цієї ознаки для визначення слідчих дій, неможливо не підкреслити й іншу сторону – тактичну, тобто широке використання при провадженні слідчих дій криміналістичних рекомендацій щодо можливості і доцільності застосування тих чи інших тактичних прийомів і комбінацій у відповідних слідчих ситуаціях, які формуються під час розслідування.

Таким чином, з широкого кола кримінально-процесуальних дій, які можуть використовуватися для пізнання події злочину, виділяють лише ту їх частину, яка носить тактичний, пошуково-пізнавальний характер, спрямована на пошук слідів (у їх широкому розумінні) – відображень злочинної події, одержання з них інформації для формування доказів у кримінальному провадженні.

Розглянувши поняття слідчих (розшукових) дій слід зазначити, що для поглибленого їх аналізу та дослідження науковці вдаються до їх класифікації за різними підставами. За характером і призначенням слідчих (розшукових) дій, як засобів збирання та перевірки інформації про обставини злочину, їх пропонували поділяти на першочергові невідкладні, невідкладні та наступні. Невідкладні слідчі (розшукові) дії, що вимагали невідкладного проведення пропонували називати екстреними [3, с. 9].

Отже, серед засобів збирання та перевірки інформації пропонується виділяти групу слідчих дій, які мають невідкладний характер і завданням яких є встановлення та закріплення слідів злочину. Можливість застосування

таких слідчих дій в процесі розслідування та їх визначення мало б знайти відображення в кримінально-процесуальних кодексах. Але законодавець обмежувався лише їх переліком: огляд, обшук, виїмка, освідування, затримання і допит підозрюваних, допит потерпілих, свідків (ч. 3 ст. 29 Основ кримінального судочинства; ч. 1 ст. 104 КПК України 1960 р.).

Слід також зауважити, що поряд з терміном «невідкладні слідчі дії», який використовувався законодавцем, ті ж за своєю правовою природою слідчі дії, в процесуальній і криміналістичній літературі позначають іншими термінами «первинні», «початкові» тощо.

Застосування різних термінів для визначення однакових за суттю процесуальних дій ні якою мірою не відповідає інтересам теорії і практики. Відсутність ясного терміну здатна посіяти лише коливання, невпевненість, плутанину. Науковцями неодноразово зверталася увага на те, що термін має точно і недвозначно відображати зміст поняття, яке позначає, розкривати його основні (для даної галузі знань) риси. Кожний термін, зазначає О. Чепульченко, має позначати одне поняття, кожному поняттю має відповідати лише один термін [4, с. 82-86].

Вважається, що найбільше повно зміст і характер розглянутих нами дій відображується терміном «невідкладні слідчі (розшукові) дії». Невідкладною, слушно зазначається в літературі, може бути будь яка слідча (розшукова) дія, коли найменше зволікання з її проведенням ставить під загрозу виявлення і фіксацію доказів у кримінальному провадженні [1, с. 150].

Аналіз кримінально-процесуального законодавства та наукової літератури дозволяє дійти висновку, що термін «невідкладні слідчі дії» використовувався для позначення лише тих слідчих дій, які дозволялося проводити органу дізнання у справах, по яким обов'язкове досудове слідство і перелік таких дій мав вичерпний характер [5, с. 17]. Щодо можливості провадження таких дій слідчим, а також органом дізнання по справам, по яким досудове слідство не було обов'язковим в законі нічого не говорилося.

Це дозволяло певним науковцям розглядати невідкладні слідчі дії, як правовий інститут для визначення повноважень органу на термінове втручання у провадження щодо кримінального правопорушення, яке за законом не віднесене до його підслідності. Там, де законодавцем така мета не переслідується, де досудове розслідування не поділяється на різні види і завжди проводиться одними і тими ж органами (особами), ні в кримінально-процесуальному законодавстві, ні в теорії кримінального судочинства не існує поняття невідкладних слідчих дій [6, с. 7-8].

Дане твердження не набуло підтримки в науковій літературі. Одні науковці вважають, що невідкладні слідчі дії повинні проводити не тільки особи, які здійснюють дізнання, але і слідчі, що провадження таких дій самим слідчим в більшості випадків проводиться більш кваліфіковано і дає більший ефект. Інші справедливо наголошують, що провадження невідкладних слідчих дій – це функція, яка властива не тільки органу дізнання, але і слідчому.

Аналіз практики засвідчує, що невідкладність тієї чи іншої слідчої дії визначається не тим, чи названа вона такою у законі, а необхідністю її термінового провадження, що обумовлюється характером слідчої ситуації, яка склалася на конкретний момент розслідування. Зволікання з провадженням таких дій може привести до втрати інформації, яка конче потрібна для розкриття злочину. Невідкладний характер може мати будь-яка слідча (розшукова) дія і не тільки на початковому етапі розслідування, а і при подальшому кримінальному провадженні.

На нашу думку, невідкладною слід вважати будь-яку процесуальну (у тому числі і слідчу) дію, зволікання з проведенням якої у терміновому порядку в конкретній слідчій ситуації може призвести до пошкодження, зникнення або знищення слідів і втрати фактичних даних, що мають значення для провадження. Об'єктивні умови, що потребують термінового провадження конкретних слідчих дій, можуть скластися як на початку розслідування, так і на будь-якому іншому етапі провадження. Зазначене

підтверджують результати проведеного нами дослідження. Так, по 28% вивчених нами кримінальних справ, потреба у провадженні невідкладних слідчих дій виникала вже після повідомлення про підозру.

Прийняття нового КПК України не зняло питання про невідкладні слідчі (розшукові) дії. Проведення слідчих (розшукових) дій у винятковому порядку законодавець пов'язує із наявністю відповідних обставин. Так, в ч. 3 ст. 214 КПК зазначається, що у невідкладних випадках огляд місця події може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Окрема норма присвячена порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій до постанови ухвали слідчого судді. Їх проведення допускається у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину (ст. 250 КПК України). Дана норма має загальний характер але у ній не визначено, чи усі негласні слідчі (розшукові) дії у виняткових невідкладних випадках можуть проводитись. Аналіз норм, що присвячені конкретним негласним слідчим (розшуковим) діям засвідчує, що про проведення їх у невідкладному порядку передбачено тільки щодо установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ч. 4 ст. 268 КПК) та спостереження за особою, реччю або місцем (ч. 3 ст. 269 КПК). З метою усунення такої невизначеності, на нашу думку, в ст. 250 КПК необхідно навести перелік негласних слідчих (розшукових) дій, які можуть проводитися у виняткових невідкладних випадках до отримання ухвали слідчого судді.

Список використаних джерел

1. Басиста І. В. Кримінальний процес України : [навч. посіб.] / Басиста І. В., Галаган В. І., Удовенко Ж. В. – К. : Центр учбової літератури, 2010.
2. Дубинский А. Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел / Дубинский А. Я. – К. : НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1987.
3. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности) : Учеб. пособие для вузов МВД СССР. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1984.

4. Чепульченко О. До термінології кримінально-процесуального законодавства / О. Чепульченко // Радянське право. – 1975. - № 10. – С. 82-86.
5. Григорьев В. Н. Первоначальные действия при получении сведений о преступлении (процессуальные и организационно-правовые формы) : [учеб. пособ.] / В. Н. Григорьев, Ю. В. Прушинский – М. : ЮИ МВД РФ, Книжный мир, 2002.
6. Куклин В. И. Неотложные следственные действия / Куклин В. И. – Казань, 1967.